

УЗАГАЛЬНЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ (РЕГІОНУ)

Постановка проблеми. Оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу (ТРП) країни є першочерговим завданням забезпечення сталого розвитку туристичної галузі та важливою передумовою її планування на національному і регіональному рівнях, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без даних об'єктивної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу виникають складності із залученням інвесторів, які допоможуть у модернізації інфраструктури туристичної та курортно-рекреаційної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні у вітчизняній і зарубіжній науці накопичено значний досвід оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу. Це питання досліджували у своїх працях такі вчені, як: Д.І. Басюк, В.Г. Герасименко, Г.Н. Захарченко, І.В. Зорін, А.В. Дроздов, Р.В. Корж, Г.І. Михайліченко, О.І. Мороз, Н.В. Святохо, В.Ф. Семенов, І.Г. Смирнов, А.А. Терехов [1-10] та багато інших. Дослідженню питань оцінювання, виявлення тенденцій та перспектив розвитку туризму в Україні, визначення особливостей розвитку відносин власності у сфері туризму в умовах модернізації економіки присвячені наукові праці Л.І. Вишневецької, Л.В. Дробиш, Ю.В. Карпенка, Г.П. Скляра [11-14] та ін. Та, незважаючи на підвищений науковий інтерес до процесу оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу, його мети, значення, низка питань потребує подальшого дослідження. Зокрема, не розкритим залишається питання розробки єдиної загальновизнаної методики оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни (регіону).

Метою статті є дослідження процесу оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни (регіону), виокремлення його основних завдань, вивчення складових компонент туристично-рекреаційного потенціалу, етапів та показників його оцінювання, а також підходів та методів визначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує закордонний досвід, туризм — це масштабна та важлива стратегічна галузь національної економіки, яка є інвестиційно привабливим видом економічної діяльності і виступає не тільки як джерело валютних надходжень до бюджету країни, а й є показником культурного розвитку країни. Туристично-рекреаційна діяльність відіграє важливу роль в економіці країн і регіонів, забезпечуючи раціональне використання і збереження природно-екологічних, культурно-історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території. Сьогодні в Україні спостерігається неефективне використання наявного туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, що призводить до втрати можливостей розвитку цієї галузі на відміну від багатьох країн світу. У цьому контексті виникає потреба в оцінюванні наявного туристично-рекреаційного потенціалу країни, її окремих адміністративно-територіальних одиниць та розробці напрямів щодо його нарощування та активізації використання.

На думку провідного вченого В.Г. Герасименка, для проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може проводитися оцінювання. Обрана система окремих показників повинна вирішувати завдання, пов'язані з підвищенням ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу, плануванням подальшого розвитку сфери туризму й рекреації, прийняттям управлінських рішень щодо доцільності подальшого використання території з туристично-рекреаційною метою [1, с.19].

Щодо складових компонент туристично-рекреаційного потенціалу території, то серед вітчизняних фахівців і фахівців близького зарубіжжя існує багато точок зору. Так, І.В. Зорін вважає, що туристично-рекреаційна система формується на стику трьох окремих підсистем — природи, суспільства, народного господарства — й містить у собі компоненти вказаних підсистем: природні туристичні ресурси, туристи (формальна тимчасова суспільна група), туристичні засоби (матеріально-технічні, енергетичні й трудові ресурси, необхідні для обслуговування туристично-рекреаційної системи) [2, с. 52].

Під час моделювання розвитку туристично-рекреаційної діяльності, досліджувана система може розглядатись у вигляді двох блоків: «туристи» та «забезпечення». Блок «забезпечення» складається з таких підсистем:

- підсистема атрактивного забезпечення — виступає в якості субстрату розвитку системи й являє собою сукупність властивостей природних і культурних комплексів, засобів розміщення, підприємств обслуговування та організації дозвілля;

- підсистема технічного обслуговування — це і споруди, і вся система життєзабезпечення, тобто те, що часто називають інфраструктурою рекреаційного району;

- підсистема управління — оптимізує взаємозв'язок підсистем та керує розвитком системи взагалі, використовуючи матеріальні, фінансові й організаційні механізми. В цілому наявність цієї підсистеми свідчить про здатність туристично-рекреаційної системи до саморегулювання і саморозвитку. Вона складається з певних механізмів, органів та інститутів. Саме ця підсистема забезпечує інтеграцію всіх компонент туристично-рекреаційного потенціалу, їх узгоджену дію;

- підсистема забезпечення трудовими ресурсами забезпечує на професійному рівні ефективність та якість оздоровлення й відпочинку.

Інший вчений А.В. Дроздов пропонує для дослідження сукупного туристично-рекреаційного потенціалу виділяти дві основні компоненти: перша компонента — це природні й культурні ландшафти, друга — засоби та умови здійснення туристично-рекреаційної діяльності [3, с. 122].

Найбільш ґрунтовним є підхід вченого Н.В. Святохо [4, с. 32], з ним погоджується В.Г. Герасименко [1], за яким туристично-рекреаційний потенціал території розглядається як сукупність чотирьох основних компонент – природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної, які взаємопов’язані й взаємодіють між собою.

Природно-ресурсна компонента – це здатність природних систем без шкоди для себе виробляти необхідну для людини продукцію, тобто використовуватись в туристично-рекреаційній діяльності.

Історико-культурна компонента характеризує можливості для розвитку туристично-рекреаційної діяльності шляхом використання історико-культурного надбання певної території.

Економічна компонента – це складова частина економічного (господарського) потенціалу території, яка характеризує здатність території продукувати та відтворювати туристично-рекреаційний продукт. До складу економічної компоненти входять:

- інфраструктурні елементи;
- інформаційні елементи;
- інвестиційні елементи;
- управлінські елементи.

Соціальна компонента характеризує можливості території з відтворення необхідної для розвитку туристично-рекреаційної діяльності робочої сили. Ця компонента включає в себе необхідним чином кваліфіковані кадри, здатні здійснювати туристично-рекреаційну діяльність.

Вітчизняний вчений – професор А.А. Терехух [5, с. 341] розглядає туристично-рекреаційний потенціал як сукупність п’яти компонент: природна, природно-антропогенна, історико-культурна, інфраструктурна, інвестиційна. На його думку, природна компонента включає: геологічні, орографічні, кліматичні, гідрографічні, рослинні та тваринні ресурси. На відміну від А.А. Терехуха, В.Г. Герасименко цю компоненту називає природно-ресурсною.

Наступна компонента – природно-антропогенна, включає: заповідники, парки та ботанічні сади. Історико-культурна компонента включає: пам’ятки історії, культури, архітектури, мистецтва, археологічні та етнографічні. В.Г. Герасименко об’єднує ці дві компоненти в історико-культурну.

Інфраструктурна компонента – це заклади розміщення, харчування, оздоровлення, транспортні та інженерні комунікації.

На відміну від попередніх українських вчених, Н.В. Корж і Д.І. Басюк [6, с. 56] у своїй роботі «Управління туристичними дестинаціями», а також І.Г. Смірнов [7] відзначають такі складові компоненти туристично-рекреаційного потенціалу: ресурси, кадри, фінанси, маркетинг, інновації. При цьому, В.Г. Герасименко [1], кадри включає до соціальної компоненти, а фінанси, маркетинг та інновації – він об’єднує в економічну.

Беззаперечним є той факт, що основою туристично-рекреаційного потенціалу є туристичні ресурси. Туристичні ресурси – це сукупність природних і антропогенних ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста й можуть використовуватись з метою відпочинку, туризму та оздоровлення. Завдяки наявності на певній території бальнеогрязевих джерел, історико-культурних пам’яток, сприятливих кліматичних умов, мальовничих ландшафтів може розвиватись туристично-рекреаційна діяльність [1, с. 17]. Однак отримати високий соціально-економічний ефект від розвитку туристично-рекреаційної діяльності можна тільки в результаті рекреаційного освоєння території, її благоустрою, розвитку матеріально-технічної бази тощо.

Підсумовуючи попередні дослідження вчених, наведемо власну, узагальнену схему, яка включає три основні складові компоненти туристично-рекреаційного потенціалу території (рис.1): ресурсна, соціальна та економічна.

Рис. 1. Складові компоненти туристично-рекреаційного потенціалу території (узагальнено автором)

Як бачимо з рис. 1, в основі туристично-рекреаційного потенціалу території є туристичні ресурси, наявність яких уже забезпечує мінімальний рівень розвитку туристично-рекреаційної сфери. Це пояснюється тим, що людині для відновлення витраченої за час трудової діяльності енергії достатньо змінити традиційне оточення, виїхати за межі постійного місця проживання, навіть за умови відсутності комфортабельних умов розміщення та якісної туристичної інфраструктури.

Дуже важливою є соціальна компонента, яка забезпечує професійну підготовку персоналу різних категорій для сфери туризму та рекреації. Елементами кадрового забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу є:

– ринок робочої сили, який забезпечує туристично-рекреаційні підприємства обслуговуючим персоналом;

- експерти та консультанти з підбору кадрів;
- навчальні заклади різних рівнів, які забезпечують підготовку спеціалістів для сфери туризму та рекреації;
- навчальні заклади, які забезпечують підготовку спеціалістів економічного та юридичного профілів [8, с. 97].

При визначенні підходів до оцінювання діючих потенційних туристичних об'єктів або ресурсів, території, дестинації потрібно, насамперед, визначити, з чийої ініціативи проводиться таке оцінювання і для вирішення яких завдань.

На основі проведених досліджень вважаємо, що основні завдання процесу оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу можна звести до наступного (рис. 2).

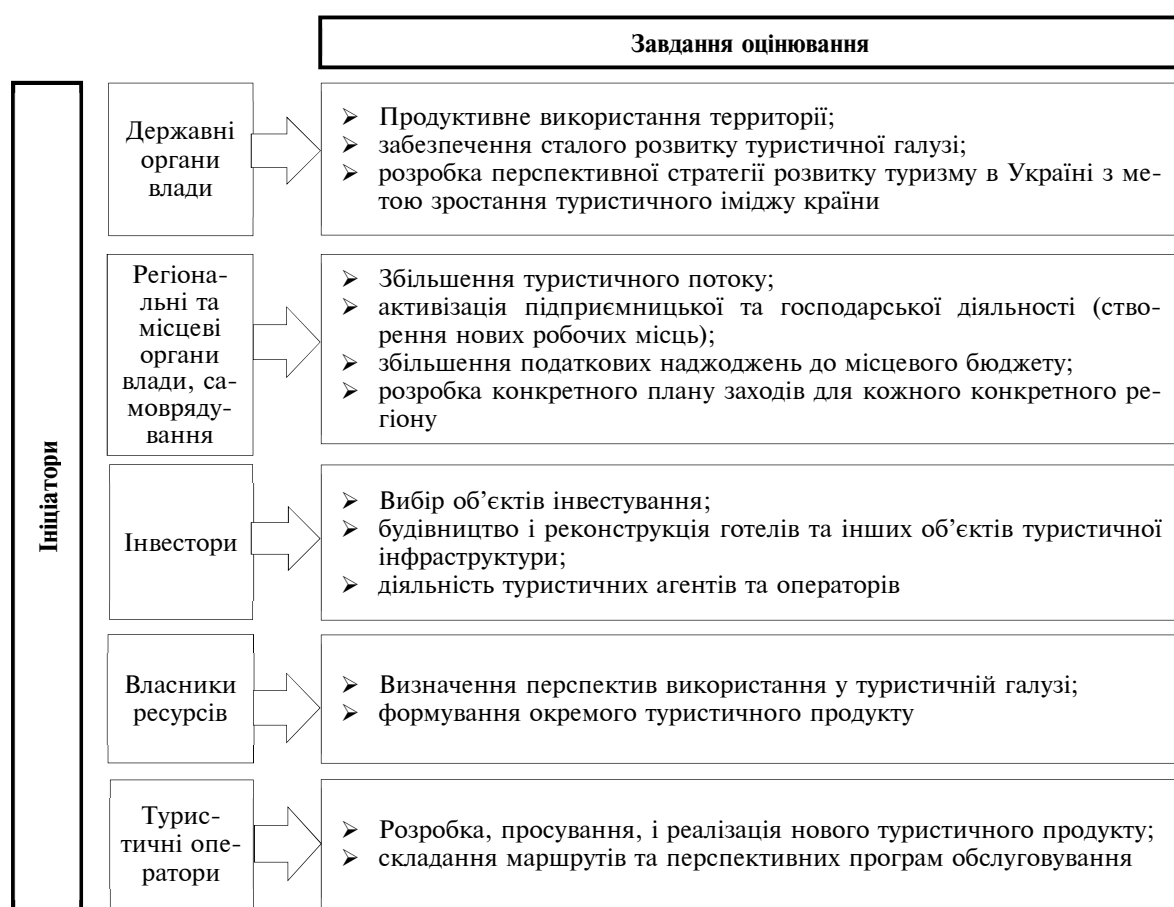

Рис. 2. Основні завдання оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу (узагальнено автором)

Для проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може здійснюватись оцінювання.

До показників оцінювання ресурсної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу можна віднести:

- потенціал природних ресурсів за окремими категоріями;
- ступінь освоєння природних туристичних ресурсів;
- рекреаційна місткість території;
- норми припустимого рекреаційного навантаження на території;

- стійкість природних комплексів до рекреаційного навантаження;
- насиченість території історико-культурними пам'ятками;
- рівень значущості історико-культурних пам'яток;
- кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей;
- історична, культурна, інша цінність пам'яток;
- сучасний стан та рівень збереженості історико-культурних ресурсів.

Для оцінювання показників всіх елементів економічної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу виділимо такі:

- забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів та рекреантів;
- кількість місць, коефіцієнт завантаження, прибуток із розрахунку на 1 місце у засобах розміщення;
- кількість працівників означеної галузі;
- середня площа засобів розміщення з розрахунку на 1 місце;
- кількість підприємств та кількість посадкових місць на підприємствах ресторанного господарства з розрахунку на тисячу жителів регіону;
- товарообіг підприємств ресторанного господарства;
- кількість засобів масової інформації в регіоні;
- рівень розвитку засобів масової інформації, інформаційних систем та технологій;
- державні дотації у сфері туризму та рекреації;
- кошти суб'єктів господарювання, спрямовані на розробку й впровадження нових технологій використання туристичних ресурсів;
- фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня обслуговування туристів та якості послуг, що надаються;
- обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу;
- кошти інвесторів, спрямовані на будівництво, реконструкцію й модернізацію туристично-рекреаційних підприємств;
- кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств туристично-рекреаційної інфраструктури;
- кількість новоутворених підприємств завдяки інвестиційній діяльності;
- нормативно-правові акти, що регулюють діяльність туристично-рекреаційної сфери;
- показники ефективності управлінської праці.

Щодо проведення оцінювання соціальної компоненти пропонується використовувати такі основні показники:

- кількість працівників туристично-рекреаційної сфери;
- кількість навчальних закладів усіх видів, які здійснюють підготовку спеціалістів туристичного профілю;
- ліцензійний обсяг навчальних закладів усіх видів з підготовки спеціалістів туристичного профілю [1, с. 21].

На думку А.А. Теребуха, вибір методу оцінювання туристичного потенціалу значною мірою залежить від етапу та об'єкта оцінювання. За етапом оцінювання можна виділити попереднє оцінювання можливостей туристичної придатності ресурсу або їх сукупність та підсумкове оцінювання можливостей використання ресурсу для формування конкретного туристичного продукту [5, с. 337].

До числа об'єктів оцінювання з позиції туристичних перспектив можна віднести як діючий готель, туристичну базу, історичну пам'ятку, музей, так і окрему земельну ділянку, будівлю, берег водойми та/і ресурси певної адміністративної територіальної одиниці, дестинації, які можна перепрофілювати під туристичну галузь.

Н.В. Корж і Д.І. Басюк пропонують проводити оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу в три етапи: попередній етап, етап упорядкування, аналіз та висновки [6, с. 57; 9].

Отримавши відповідь на питання, хто і з якою метою здійснюватиме оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території, потрібно провести інвентаризацію (попередній етап) наявних туристичних ресурсів, як природних, так і антропогенних, окремих історичних та культурних об'єктів, оцінити наявний стан та перспективи формування туристичної інфраструктури, подієвих заходів, які можуть зацікавити потенційних туристів [5, с. 338].

Попереднє оцінювання ресурсного забезпечення передбачає не кінцеву вартісну оцінку окремих ресурсів, а лише їх наявність чи відсутність, достатність чи комплектист для формування визначеного переліку нових перспективних чи розширення вже освоєних туристичних продуктів.

Етап упорядкування – це насамперед оцінювання важливості і значення кожного елемента оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу із застосуванням обраних способів і методів дослідження. На третьому етапі проводиться виявлення найбільш привабливих властивостей і фрагментів досліджуваної території, особливо перспективних для розвитку конкретних форм туристичної активності, визначаються обсяги туристичних та грошових потоків від формування та реалізації прогностичних обсягів конкретних туристичних послуг, як для окремих господарських суб'єктів, так і в межах території [5; 9].

Такий підхід дозволить у майбутньому виробити грамотну диференційовану стратегію розвитку туризму в країні (регіоні).

Висновки. Таким чином, оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу територій є одним з важливих механізмів управління розвитком туризму в країні, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності. Усі компоненти туристично-рекреаційного потенціалу, а саме: ресурсна, економічна та соціальна, є відносно автономними, однак утворюють між собою стійкі взаємозв'язки та є взаємозалежними в межах туристично-рекреаційної системи. При визначенні підходів та методів оцінювання діючих потенційних, туристичних об'єктів або ресурсів потрібно, насамперед, визначити, з чиєї ініціативи проводиться таке оцінювання і для вирішення яких завдань. Для проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може здійснюватись оцінювання. Очевидно, що без належної системи оцінювання суттєво ускладнюється розробка стратегічних програм розвитку туризму, ефективне використання наявних туристичних ресурсів, їх охорона і розвиток, виникають складності щодо залучення інвесторів у розвиток туризму.

Список використаних джерел

1. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
2. Зорин І.В., Квартальнов В.А. Енциклопедія туризму. Москва: Финансы и статистика, 2003. 384 с.

3. Дроздов А.В. Экотуризм: определения, принципы, признаки, формы. Актуальные проблемы туризма. *Перспективы развития туризма в южном Подмоскowie*: сб. докл. и тез. сообщений научно-практ. конференции. Москва, 1999. С. 122-129.
4. Святохо Н.В. Концептуальные основы исследования туристского потенциала региона. *Экономика и управление*. 2007. №2. С. 30-36.
5. Теребух А.А., Мороз О.І. Оцінювання туристичного потенціалу DESTINATION. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. №7(181). С. 335-343.
6. Корж Н.В., Басюк Д.І. Управління туристичними DESTINATION: підручник. Вінниця: «ПП»ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.
7. Смирнов І.Г. Логістичне оцінювання рекреаційно-туристичних об'єктів та ресурсів (в контексті логістичної моделі сталого розвитку туризму). *Велика Волинь*: наук. зб. Вип. 42. Житомир: М. Косенко, 2009. С. 239-246.
8. Управління регіональним розвитком туризму / В.Ф. Семенов, В.Г. Герасименко, Г.П. Горбань; за ред. В.Ф. Семенова. Одеса-Сімферополь: ВД «АРИАЛ», 2012. 340 с.
9. Захаренко Г.Н. Современные подходы к оценке туристского потенциала. *Вестник Национальной академии туризма*. 2011. № 3. С. 22-26.
10. Михайліченко Г.І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток. *Проблеми економіки*. 2013. № 1. С. 115-123.
11. Карпенко Ю.В. Сутність і структура соціального капіталу сфери туризму в умовах модернізації економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 017. № 1(47). С. 110-118.
12. Карпенко Ю.В. Сучасні тенденції глобалізації та регіоналізації відносин у сфері туризму. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 3 (49). С. 49-62.
13. Карпенко Ю.В. Особливості розвитку відносин власності у сфері туризму в умовах глобалізації. *Вісник економічної науки України*. 2017. №2. С. 59-67.
14. Скляр Г.П., Дробіш Л.В., Вишневецька Л.І. Статистичні показники розвитку сфери туризму в Україні: напрямки удосконалення та гармонізація з міжнародними стандартами. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 2(48). С. 157-162.

А. Ю. Якимчук
чл.-кор. АЕН України,

Ю. М. Семенова
аспірант
м. Рівне

АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Актуальність дослідження. Регулювання та інші аспекти управління екологічною та економічною системою як теорія отримують нову віху розвитку. Дестабілізаційні процеси становлять самостійну загрозу, а також є фактором небезпеки в контексті екологічної та економічної системи. Наразі на політичній арені розглядається низка змін до законодавства з питань військово-політичної нестабільності (ВПН). Дане питання потребує детальної аналітики та прогнозування з урахуванням усіх економічних, екологічних та суспільних факторів.

Постановка цілі. Розглядаємо небезпеки ВПН для еколого-економічної системи та її складових, моделі розвитку такої системи під час ВПН і насамперед у контексті природокористування. Повноцінне функціонування держави та її інституцій, що здійснюють функції та завдання її як суб'єкта системи природокористування, унеможливується за умови ВПН. Ми аналізуємо поточні законодавчі зміни та ініціативи, а також економічні та політичні процеси, що формують систему еколого-економічної безпеки. Враховуємо, що винайдена нами модель функціонування такої системи безпеки повинна враховувати динамічні умови ВПН і опиратися на політичні, геополітичні та економічні фактори. Вищевказані фактори визначають авторську ідею дослідження, формують мету, ціль та об'єкт дослідження.

Аналіз останніх публікацій та наукових досліджень. Дослідження даної тематики – актуальна тема для еко-

номістів, політологів та законотворців. Ми враховуємо потужний науковий набуток традиційної економічної теорії, а також дослідження у галузі природокористування таких науковців, як: Л.Г. Мельник, Д.С. Галенко, Я.А. Калантай, С.М. Шевченко, М.К. Шапочка, А.В. Яцик, Л.В. Клименко, Ю.М. Грищенко, Л.А. Волкова, М.А. Хвесик, В.А. Голян, С.І. Дорогунцов, О.В. Яроцька, політологічні вчення науковців: Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіної, В.П. Горбатенка тощо. Втім, наразі дискусійні процеси охопили кола не тільки науковців, а й численних публічних діячів, журналістів, лідерів громадських думок. Однак тематика є відносно новою і потребує комплексного дослідження та роз'яснення, а також пошуку підходів до вирішення поставленої проблематики.

Недосліджені моменти за даною тематикою. У даній статті описана проблематика військово-політичної нестабільності у контексті еколого-економічної, у тому числі земельної і водної політики.

Об'єкт дослідження – це оцінювання поточних проблем та загроз системи еколого-економічної безпеки у ракурсі природокористування.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи ВПН як об'єкт згідно поточного дослідження, визначаємо її як низьку потенційну здатність певної системи (у рамках дослідження це система управління еколого-економічною безпекою) до функціонування у заданих та бажаних умовах упродовж певного періоду часу. Водночас політична стабільність – це такий стан політичної